

Друга Всеукраїнська наукова конференція

**«Історія та археологія
України: сучасні
тренди досліджень»**

29 квітня 2026 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного
інституту козацтва при Інституті історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський історико-краєзнавчий музей

**ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2026

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою
історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 20 травня 2026 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол №14 від 28 травня 2026 р.

Редакційна колегія:

к.і. н., доцент Сєкєрська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Нікіфорова Н. А. (Одеса) –
відповідальний секретар
д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)
д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)
ас. Родіял Д. О. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкєрської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної
історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та
археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та
здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній
конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка
відбулася **29 квітня 2026 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто
цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти:

д. і. н., професор Михайлуца М. І.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ЗМІСТ

ВПЛИВ ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ <i>Атмажов Олег</i>	c.10
БЛИЗЬКОСХІДНІ ПРОБЛЕМИ ХХ – ХХІ СТ. В ПУБЛІЧНІЙ ІСТОРІЇ <i>Бессонов Ростислав</i>	c.16
ІНФРАСТРУКТУРА РАДЯНСЬКОГО ПОБУТУ: СТВОРЕННЯ ПАЛАЦІВ УРОЧИСТИХ ПОДІЙ ТА «ЧЕРВОНИХ КУТКІВ» <i>Білка Олена</i>	c.23
ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я ЯК ЛІМІНАЛЬНИЙ ПРОСТІР АНТИЧНОГО СВІТУ <i>Буряк Євгенія, Сєкерська Олена</i>	c.30
ОДЕСЬКА ЄПАРХІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ ЧИННИК ЦЕРКОВНО- ДЕРЖАВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД <i>Вітрук Володимир</i>	c.37
В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ УНР В ЕКЗИЛІ У 1920-1930 РР. <i>Войналович Олександра</i>	c.44
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ОДЕСІ <i>Возіян Микита, Савченко Віктор</i>	c.52
ВПЛИВ МУЗИКИ НА СУЧАСНУ МОЛОДЬ УКРАЇНИ <i>Гайдай Артем, Савченко Віктор</i>	c.60

Микита Возіян, здобувач першого рівня вищої освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

Віктор Савченко, д. і. н., професор кафедри історії України ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ОДЕСІ

Анотація: У роботі досліджено специфіку встановлення більшовицького режиму в Одесі крізь призму діяльності Одеської Радянської Республіки (1918). Аналізується поєднання ідеологічного фанатизму та кримінального свавілля, що стали підґрунтям для розгортання масового «червоного терору». Особливу увагу приділено трансформації міста з відкритого порту на закриту зону репресій, де репресивні органи придушували опір інтелігенції та підприємництва, закладаючи фундамент тоталітарного контролю в регіоні.

Ключові слова: Більшовики, білогвардійці, денікінці, Муравйовщина та червоний терор.

Актуальність даної роботи полягає у необхідності дослідження особливостей становлення радянської влади в Одесі. Ця тема є особливо актуальною у наш час, коли триває російсько-українська війна. Варто пам'ятати, що встановлення радянської влади в Одесі мало сепаратистський та окупаційний характер (відокремлення Одеси від УНР, а пізніше – встановлення диктатури Михайла Муравйова). Зараз, Одеса знову перебуває під загрозою окупації, як і усі інші українські міста. Тож, актуальним у наш час є порівняння тодішніх особливостей встановлення російської окупаційної влади у місті з особливостями її встановлення у ті часи.

Мета даної роботи полягає у дослідженні особливостей становлення радянської влади в Одесі. Також, метою даної роботи є дослідження особливостей відносин між ОРР, ДКРР і РСФРР, окупацію Одеси денікіянами, а також-відновлення в Одесі радянської влади у лютому 1920 року.

Становлення радянської влади в Одесі (1917-1920) вирізнялося високою активністю криміналітету, жорстокістю, спробами створити автономну «Одеську Радянську Республіку» та швидкою зміною політичних режимів. Влада супроводжувалася конфіскаціями, масовим червоним терором, плавучими в'язницями і використанням місцевих банд як збройної сили. Одеса неодноразово переходила з рук у руки. Остаточне встановлення радянської влади відбулося лише 7 лютого 1920 року. У січні 1918 року було проголошено автономну ОРР, що проводила самостійну політику, часто не узгоджену з Москвою чи Харковом. Влада відзначалася крайньою жорстокістю, що провокувала класовий терор проти офіцерів, буржуазії та духовенства. Було сформовано Бюро боротьби з контрреволюцією. Військові кораблі використовувалися більшовиками як плавучі в'язниці для проведення страт без суду. Більшовиків активно підтримували кримінальні елементи, які входили до складу збройних формувань і грабували Одесу під виглядом революційних мандатів. Одеська рада народних комісарів на чолі з Володимиром Григоровичем Юдовським радикально змінила апарат управління, припинивши діяльність більшості газет і розпочавши хвилю конфіскацій.

Основна частина. Становлення радянської влади в Одесі є важким історичним процесом, що відбувався в умовах системної політичної кризи, соціальної дестабілізації та воєнного протистояння за часів Громадянської війни. Одеса в ті роки являла собою один із ключових економічних і транспортних центрів Півдня знищеної Російської імперії, що зумовлювало її стратегічне значення та перетворювало на важливий об'єкт боротьби між різними політичними силами. Багатонаціональний склад населення та важка соціальна структура міста додатково ускладнювали процеси політичної трансформації [1, с. 22-32].

Внаслідок Лютневої революції, в Одесі, як і в інших містах Російської імперії, почала формуватися ситуація політичного дуалізму, що характеризувалася паралельним функціонуванням органів Тимчасового уряду та Рад робітничих і солдатських депутатів. В Одесі діяв і третій орган влади (від УЦР) – Українська Військова Рада на чолі

з колишнім лікарем Іваном Митрофановичем Луценком. При чому діяли вищевказані органи влади за 50-100 метрів один від одного. Адміністрація Тимчасового уряду розташовувалася у будівлі Миської Думи, Рада робітничих і солдатських депутатів – у Воронцовському палаці, а Українська Військова Рада – у будівлі Англійського клубу. Для такої владної структури характерними були нестійкість і низький рівень інституційної узгодженості, що сприяло створенню передумов для подальшого загострення політичної боротьби. Здобувши владу на Півночі у Петрограді внаслідок Жовтневого перевороту, більшовики почали активне встановлення влади на Півдні, втім в Одесі вони зіткнулися з організованим опором з боку місцевих політичних еліт, представників інших соціалістичних течій та українських національних сил.

Вперше, інституційне оформлення радянської влади в Одесі відбулося у січні 1918 року, коли було проголошено Одеську Радянську Республіку (ОРР). Втім, її існування було нетривалим і супроводжувалося високим рівнем політичної нестабільності. Більшовицька влада у зазначений період певною мірою спиралася на військову силу, що обумовило радикалізацію політичних практик, включно із застосуванням насильства, як інструменту утримання контролю [2, с. 85-92].

3 (16) січня 1918 року Одеська Рада матроських, робітничих і солдатських депутатів ухвалила рішення про самовизначення Одеси як вільного міста з автономним урядом. 13 (26) січня в Одесі почалося повстання під керівництвом Військово-революційного комітету Рад Румчероду (Румунського фронту, Чорноморського флоту та Одеси), до якого входили представники анархістів, більшовиків, лівих есерів, максималістів і фабрично-заводських комітетів. Вранці 14 (27) січня повстанці захопили штаб військового округу, вокзал, пошту, телеграф і телефонну станцію. На ранок у газеті «Голос пролетаря» опублікували звернення одеського Революційного комітету, в якому заявляли, що вся влада в Одесі перейшла до Рад. Більшовиків підтримало близько 2300 червоногвардійців, члени бойових організацій лівих есерів і анархістів, близько 2 000 матросів з крейсера «Алмаз», «Ростислав», «Синоп», 1 000 більшовізованих солдатів Охтирського кулеметного полку та 49-го полку. Більшовицьке повстання в Одесі, також, підтримали дружинники Союзу молоді під командуванням Семена Урицького, сформовані під командуванням Олеко Дундича інтернаціональні загони військовополонених з австро-угорської армії, а

також – загони Мішки Япончика (Михайла Вінницького) та Яшки Блюмкіна (Якова Блюмкіна). Тим часом, Українська Центральна Рада мала в Одесі доволі скромну кількість військових – усього лише 2 000. До цих 2 000 входили гайдамацькі курені (1 300 осіб), юнкери (200 осіб), а також – окремі добровольчі загони до яких входили переважно гімназисти і студенти (300 осіб). Якщо співставити їхню кількість із загальною чисельністю більшовицьких повстанців і всією їхньою «групою підтримки», то можна було неозброєним оком побачити, що шанси втримати місто під контролем УНР були мізерні. Уенерівці, також, розуміли це, внаслідок чого, деякі військові частини УНР в Одесі заявили про свою нейтральну позицію у відношенні до повстанців. Втім, деякі українські військові частини все ж таки вступили у бій з повстанцями, але зазнали нищівної поразки. Соціально-економічна ситуація в Одесі різко погіршилася, що проявлялося у дезорганізації господарського життя, дефіциті продовольства та зростанні соціального напруження [3, с. 95-100].

Після проголошення ОРР 18 (31) березня 1918 року, було сформовано уряд на чолі з Володимиром Юдовським. Своє головне завдання уряд ОРР вбачав у встановленні дипломатичних відносин з РСФРР і подальшому входженні до складу цієї держави на автономних засадах. Але у плани Ради Народних Комісарів на чолі з Володимиром Іллічем Леніним не входило визнання ОРР і встановлення з нею дипломатичних відносин. Володимир Ленін планував віддати територію ОРР Донецько-Криворізькій Радянській Республіці. Після ліквідації УНР, РСФРР вдалася до ліквідації ОРР. Для цього у місто було направлено сумнозвісного «червоного диктатора Півдня», головнокомандувача Особливої революційної армії з боротьби проти румунської олігархії, генерала Михайла Муравйова, який був відомий жорстокими розправами над воїнами УНР під час першої російсько-української війни 1917-1918 років. Знаючи жорсткі методи Муравйова, РНК РСФРР вірила, що він без проблем знищить і ліквідує ОРР. Власне, саме тому його й було сюди направлено. Головне завдання Михайла Муравйова в Одесі полягало в усуненні від влади Володимира Юдовського та перетворенні Ради Народних Комісарів ОРР на звичайний Обласний Виконавчий Комітет. З прибуттям у місто, Муравйов (із неабияким особистим задоволенням) почав втілювати в життя покладені на нього задачі зі знищення ОРР, встановивши в Одесі власну військову диктатуру. В історіографії даний період отримав назву – «Муравйовщина».

Перше, що зробив Михайло Муравйов, це зібрав у Оперному театрі усіх громадських діячів і поставив їх перед фактом, заявивши, що для боротьби з можливою військовою інтервенцією необхідно зробити спільний грошовий внесок для більшовицької армії, бо в останньої за словами диктатора не вистачало матеріальних ресурсів. У разі ненадання матеріальної допомоги, він погрожував одеситам без бою віддати Одесу румунам. Більшість одеситів побоюючись його погроз почали надавати матеріальну допомогу Червоній армії. По відношенню до незгодних Михайло Муравйов задіював дуже жорсткі репресії, а також – розганяв мітинги і демонстрації. У більшості випадків арештантів відправляли на сумнозвісні плавучі в'язниці – кораблі «Алмаз» і «Ростислав», де їх катували і розстрілювали викидаючи трупи просто в Одеську гавань [4, с. 19-20].

Внаслідок підписання Брестського миру 9 лютого 1918 між УНР та державами Четверного Союзу, війська Німецької та Австро-Угорської імперії спільно з Армією УНР почали звільняти територію УНР від більшовиків. Звільнити мали і Одесу. У зв'язку з цим, диктатура Михайла Муравйова опинилася під загрозою знищення та ліквідації. На початку березня, на Півночі німці вже допомогли українцям звільнити Київ, а тим часом на Півдні, австрійці спільно з українцями наступали на Одесу. Втім, «червоний диктатор Півдня» не збирався здаватися без бою. Він був готовий вщент знищити Одесу, щоб вона лише не дісталась австрійцям і українцям. Муравйов наказав вивести в Одеську гавань військові кораблі та почати обстрілювати Одесу з артилерії. Проте матроси відмовилися виконувати наказ свого головнокомандувача. Сучасні одесити можуть завдячувати відмові тих матросів бомбити Одесу, адже завдяки цій відмові виконувати наказ, до наших часів більш-менш зберігся історичний центр міста.

Таким чином, у березні 1918 року, під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, більшовицький режим в Одесі було тимчасово ліквідовано. Зазнавши ганебної поразки від добре озброєної регулярної австро-угорської армії, Михайло Муравйов разом зі своїми матросами втік спершу до Миколаєва, а коли туди також дістались австрійці – до Новоросійська. Місто знову перейшло під контроль УНР, яка внаслідок військового перевороту 29 квітня 1918 року трансформувалася в Українську державу Гетьмана Павла Петровича Скоропадського.

Вдруге, радянську владу в Одесі намагався встановити Отаман Нікіфор Григор'єв, який 8 квітня 1918 року вигнав з міста французів і греків, таким чином усунувши від влади проантантівських генералів –

Олексія Володимировича Шварца та Олексія Миколайовича Грішина-Алмазова. Втім, довго проіснувати червоній владі Отамана Григор'єва не судилося. Вже 23 серпня 1919 року він і його війська були вибиті з Одеси Білою гвардією на чолі з Антоном Денікіним. Закріпившись на деякий час в Одесі, білогвардійці включили її до складу Півдня Росії та зробили центром Новоросійської області. Також, вони створили спеціальну розслідувальну комісію для розслідування більшовицьких злочинів.

Остаточне встановлення та затвердження більшовицької влади в Одесі відбулося 7 лютого 1920 року внаслідок наступу Червоної армії, яка вибила з міста білогвардійців. Друга окупація Одеси більшовицькими силами стала передумовою для формування нової системи управління, що базувалася на принципах партійного контролю та централізму. Було створено місцеві органи радянської влади, які забезпечували реалізацію політики центрального керівництва. Важливою складовою цього процесу стала мілітаризація суспільства, що проявлялася у мобілізації та підпорядкуванні економіки військовим потребам [5, с. 49-54].

Однією з визначальних характеристик становлення більшовицької влади в Одесі було системне застосування репресивних механізмів. Діяльність надзвичайних органів, зокрема НК, була спрямована на ліквідацію політичної опозиції та потенційних противників радянського режиму. Репресії набули масового характеру та виконували як каральну, так і превентивну функцію, сприяючи формуванню атмосфери соціального контролю та страху. За свідченнями істориків, лише за весну 1920 року в Одесі було здійснено велику кількість розстрілів, які стали одними із ключових чинників консолідації радянської влади у місті.

Паралельно з політичними процесами відбувалися глибокі соціально-економічні трансформації. Встановлення державного контролю над виробництвом і розподілом ресурсів, запровадження нових трудових норм, а також – націоналізація підприємств свідчили про намагання радикальної перебудови економічної системи відповідно до засад більшовизму. Втім, втілення в життя подібних заходів ускладнювалося загальною економічною кризою, що призводило до зниження рівня життя населення та посилення соціального напруження.

Протягом 1920-х років процес становлення радянської влади в Одесі завершився встановленням абсолютного політичного контролю над усіма сферами життя одеситів. Більшовики знищили політичний

плюралізм, а суспільство інтегрувалося у централізовану систему управління, що функціонувала на основі жорстокого пропагандистського контролю. Важливим інструментом утримання влади залишалася репресивна політика, що за рахунок обмеження політичних прав і свобод забезпечувала міць, процвітання та стабільність існуючого політичного режиму [6, с. 282-287].

Отже, для становлення радянської влади в Одесі характерними рисами були комплексність і суперечливість. Цей процес відбувався під впливом поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників, включно з Громадянською війною, економічною кризою та політичною боротьбою.

Ключовими рисами цього процесу було активне використання насильства, глибокі соціально-економічні зміни, нестабільність, довготривалість і централізація управління. Як наслідок, Одеса була інтегрована до радянського державного апарату, що визначило подальший напрямок її розвитку.

Висновки. Становлення радянської влади в Одесі відзначалося високим рівнем насильства, знятими опорами, частою зміною режимів, активною роллю криміналітету та створенням автономної Одеської Радянської Республіки. Встановлення влади супроводжувалося жорстким «червоним терором», конфіскаціями та використанням плавучих в'язниць для розправи над політичними опонентами.

Одеська Рада робітничих депутатів була неоднорідною, і більшовики не відразу здобули в ній більшість, змагаючись із меншовиками, есерами та українськими силами. Встановлення влади відбулося шляхом збройного повстання, після чого було проголошено автономну республіку, що вийшла з підпорядкування УНР, але вона була швидко ліквідована німецько-австрійськими військами. У січні 1918 року більшовики спиралися на кримінальні банди (зокрема, групу Мішки Япончика), які грабували місто під прикриттям «революції». Активно діяв революційний трибунал, а кораблі «Ростислав» і «Алмаз» стали в'язницями, де страчували без суду. Одеса переходила з рук у руки (більшовики, німці, французька інтервенція, армія Денікіна) до остаточного встановлення радянської влади у 1920 році. Через космополітичний характер міста та сильні анархістські настрої, радянська влада утверджувалася важко, а частина населення сприймала її як чужорідну. Після остаточного встановлення радянської влади почалася радикальна перебудова апарату управління та конфіскація майна.

Список використаних джерел

1. Дмитренко О. В. Основні напрямки репресивної політики радянської влади на Одещині в 1920–1930-х роках. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2025. 72 с.
2. Савченко В. А. Особливості встановлення червоної окупаційної влади в Одесі. (4-8 лютого 1920 р.). *Старожитності Лукомор'я*. 2025, № 5. С. 100-120.
3. Савченко В. А. Три окупації Одеси: до питання затвердження більшовицького колоніального режиму у 1918-1920 рр. *Емінак*. 2025, № 3. С. 90-103.
4. Савченко В. А. Червоний терор на Одещині в період становлення радянської влади (1918–1920). У: «Реабілітовані історією», Одеса : ПЛАСКЕ, 2010. 800 с.
5. Попик А. С. Репресії радянської влади в 1920-1930-х рр. Проти колишніх діячів політичних партій в Одесі. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2018. 89 с.
6. Ченцов В. В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки ХХ ст. Тернопіль: Збруч, 2000. 482 с.

*Mykita Vozian,
Viktor Savchenko*

FEATURES OF THE ESTABLISHMENT OF SOVIET POWER IN ODESSA

***Abstract:** This study examines the specifics of the establishment of the Bolshevik regime in Odessa through the lens of the activities of the Odessa Soviet Republic (1918). It analyzes the combination of ideological fanaticism and criminal lawlessness that formed the basis for the unfolding of the mass «Red Terror». Particular attention is paid to the city's transformation from an open port into a closed zone of repression, where repressive authorities suppressed resistance from the intelligentsia and the business community, laying the foundation for totalitarian control in the region.*

***Keywords:** Bolsheviks, White Guards, Denikinists, Muravyov's regime, and the Red Terror.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Секерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли дослідницькі нароби молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти першого – другого рівнів, які були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень» 29 квітня 2026 року у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Видання розраховане на дослідників-істориків, викладачів, здобувачів освіти і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Родіяд Д. О.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.

Одеса 2026